

right to land, showing the risks of introduction of free land, proposed conceptual models of legal norms.

Will and the land are the main components of the Ukrainian national idea, integral principles of a legal State, the most fundamental principles of State-building.

The article revealed the problems of ensuring legal certainty and the development of principles of a legal State with regard to international legal standards and precedent practice of the European Court of human rights, submitted proposals to ensure the right to freedom and the land, the proposed conceptual model of constitutional norms.

Will and the land are the main components of the Ukrainian national idea, integral principles of a legal State, the most fundamental principles of State-building.

In doctrine will highlight the following its structural or purely industry ideas-principles: the freedom to freely and with dignity to live and not be enslaved; personal integrity; freedom to do whatever is not prohibited by law; prohibition of coercion; privacy, right to free thinking; the right to the free creative activity

Earth is given to people on the basis of natural law and can not be a commodity, because it is not established commodity producer and can not have a cost. It is like freedom and can not be lost or sold. The Earth is in unity with nature, natural in minerals, and its possible privatization by international corporations does not guarantee the possibility of crushing exploitation of its subsoil and other resources. Land-a unique treasure of the entire society, which can be not only a means of organizing land economy, but also a certain guarantor of sovereignty of the State and the will of the people.

The land and the will of these people on the basis of natural law. The Earth may not be the commodity because it is not created by the commodity producer and may not have a cost. Its like the freedom you can not to lose or sell. The Earth is a unique treasure of the whole society, which may not be the only means of organization of the land, but also a certain guarantor of sovereignty and the will of the people.

The article revealed the problems of ensuring legal certainty and the development of principles of a legal State with regard to international legal standards and precedent practice of the European Court of human rights, submitted proposals to ensure the right and the land, the proposed conceptual model of constitutional norms.

In the context of this article. 28 of the Constitution of Ukraine offer to lay out the following statement: "every person enjoys the right to freedom, honor and dignity, and is considered to be a decent unless otherwise defined in the legal force of a judicial decision." "The Government should not expel, return or issue any person to another State if there are reasons beyond reasonable doubt to believe that there could threaten the torture or false imprisonment".

In article 4 of the Constitution it is advisable to put the following thesis: "every man is free and has the right to personal freedom and dignity, to do anything not prohibited by law, do not be enslaved or forced to do what is not provided by law. Everyone has the right to protection of their privacy, to freedom of communication and freedom of opinion, free creative activity. The will, rights and freedoms of every person are under the special protection of the State and its judicial and law enforcement authorities.

Keywords: *earth, will, precedent, legal certainty, the rule of law.*

УДК 340.12: 347.919.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2020-3-47-51

Олена ОРЛОВА ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПРАВНИКА

У статті досліджено юридичну клінічну освіту як інноваційну форму правничої освіти. Проаналізовано вплив юридичної клініки на формування правової свідомості та культури майбутнього юриста, становлення його як фахівця. Розглянуто процес модернізації юридичної освіти в Україні, зроблено акцент на практичній підготовці майбутніх правників, у якій значну роль відіграє клінічна освіта.

Ключові слова: *юридична клініка, юридична клінічна освіта, правнича освіта, правосвідомість, правова культура.*

© Орлова О.О., 2020

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7707-4612>

elenaorlova@ukr.net

Постановка проблеми. Сьогодні значна увага науковців, практиків та викладачів права прикута до реформи юридичної освіти. «Проблемою, яка потребує розв'язання, є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності», – зазначено в проєкті Концепції юридичної освіти [1]. Випускники правничих шкіл України, влаштувавшись на роботу, досить часто відчують недостатній рівень практичних навичок. Сучасний навчальний процес переважно вивченням масиву нормативно-правових актів і не достатньо орієнтований на юридичну практику випускників-спеціалістів та поверхово стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Навіть випускники найпрестижніших юридичних вишів стикаються з проблемою працевлаштування, оскільки вимогою більшості роботодавців є наявність в особи практичного досвіду діяльності за спеціальністю [2, с. 41].

Одним зі шляхів розв'язання вказаної проблеми є поєднання навчання здобувачів вищої юридичної освіти з участю в діяльності юридичних клінік. І ми цілком погоджуємося в цьому аспекті з авторами проєкту Концепції юридичної освіти та Ю. М. Савеловою, яка зазначає, що функціонування юридичних клінік при закладах вищої освіти юридичного спрямування цілком виправдовує себе, оскільки, з одного боку, до них за безоплатною правовою допомогою звертається значна кількість малозабезпечених осіб, а з іншого – випускники юридичних клінік, закінчивши навчання в закладі вищої освіти, набувають певного досвіду професійної практичної діяльності, що дозволяє їм бути конкурентоспроможними на ринку праці [3].

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Значним науковим та теоретико-прикладним дослідженням діяльності юридичних клінік є дисертація та монографія М. Т. Лоджук, у яких він, зокрема, зосереджує увагу на загальнотеоретичній характеристиці змісту правового регулювання діяльності юридичних клінік в Україні [4, 5]. Окремим аспектам вдосконалення правничої освіти та впровадження в навчальний процес дисциплін і курсів щодо юридичної клінічної діяльності та практики присвячені доробки А. О. Галаєв [6–9].

Відаючи належне внеску науковців у дослідження юридичної клінічної освіти, доцільно зазначити, що питання впливу юридичних клінік на підвищення рівня правової свідомості та культури ще опрацьовані недостатньо.

Відповідно до проєкту Концепції розвитку юридичної освіти від 28 лютого 2020 року, для досягнення стратегічної цілі 5 («Правничі школи забезпечують набуття здобувачами вищої юридичної освіти високого рівня прикладних практичних навичок на вмінь») передбачено сприяння розвитку юридичних клінік у вигляді окремих структурних підрозділів закладів вищої освіти та впровадження в освітній процес навчальних курсів з юридичної клінічної практики, а одним з індикаторів досягнення є збільшення відсотка залучення здобувачів освіти до участі в юридичних клініках, кількості активно функціонуючих юридичних клінік [1].

Отже, наявність юридичних клінік у структурі закладів вищої освіти, їх діяльність та значимість для вдосконалення практичної підготовки майбутніх правників вказує на беззаперечну необхідність вивчення та дослідження юридичної клінічної освіти.

Метою статті є дослідження юридичної клінічної освіти (діяльності юридичних клінік) як інноваційної форми правничої освіти та необхідної складової у становленні майбутнього юриста.

Виклад основного матеріалу. Юридична клініка виникла в результаті переосмислення методики підготовки майбутніх юристів. Практика традиційного навчання на юридичних факультетах засвідчувала, що викладання теорії правових наук, навіть найкращими спеціалістами, не може забезпечити всього комплексу знань і особливо навчити здобувачів вищої освіти застосовувати їх у практичній роботі [10, с. 6].

«Юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом „Право“, і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів», – зазначено в Типовому положенні про юридичну клініку [11].

Клінічна юридична освіта деякою мірою компенсує окремі недоліки системи вищої юридичної освіти, адже акцентує увагу не на теоретичних здобутках юридичної науки, а на реально функціонуючому праві.

Що стосується поняття «юридична клінічна освіта», то воно не закріплено на но-

рмативному рівні. Вдалим, на нашу думку, є визначення, яке надають А. О. Галай, С. К. Гречанюк, Є. Ю. Соболев: юридична клінічна освіта – це апробований механізм сприяння якості та надання практичного спрямування юридичній освіті, що проявляється у створенні для студентів можливості під час навчання набувати навичок майбутньої професії, виконуючи аналітичну й безпосередню правозахисну та правопросвітню роботу в юридичній клініці [9, с. 20].

Яку ж мету переслідує юридична клініка та які завдання стоять перед юридичною клінічною освітою?

Погоджуємося з визначенням мети юридичної клініки, поданим у Положенні про юридичну клініку «Істина» ДДУВС від 27.04.2017 № 295, під якою розуміється закріплення студентами(курсантами)-консультантами теоретичних знань та набуття ними практичних умінь і навичок професії юриста, формування в них поваги до принципів права, підвищення рівня правової культури населення, а також надання безоплатної правової допомоги особам, які її потребують [12].

Відповідно до Типового положення про юридичну клініку, основними її завданнями є:

- надання студентам можливості набуття навичок практичної діяльності за фахом;
- створення місць для проходження студентами навчальної та виробничої практики;
- надання представникам соціально вразливих верств суспільства безоплатних юридичних консультацій;
- проведення заходів із правової освіти населення;
- забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності;
- створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян [11].

Юридична клініка дозволяє студентам навчитися якісно й ефективно надавати юридичну допомогу, зокрема працювати з клієнтами, складати необхідні документи тощо.

Відповідно до Звіту про діяльність Асоціації юридичних клінік України за жовтень 2019 року – лютий 2020 року, до якого увійшла інформація від 57 клінік, правова допомога в них здійснювалась за напрямками:

- надання правової інформації – 8648 випадків;
- юридичне консультування – 8960 випадків;
- представництво інтересів у суді та інших органах – 326 випадків;
- підготовка процесуально-правових документів – 2672 випадків;
- підготовка правових несудових документів – 1946 випадків;
- практичні навички отримали 2265 студентів [13].

Саме в юридичній клініці студенти отримують певні навички юридичної практики та уявлення про те, чого потребують люди і як можна захистити їхні права. Як правило, їхню роботу контролюють викладачі, які мають значний досвід у практичному застосуванні права; вони допомагають студентам отримати практичний досвід.

Діяльність юридичних клінік ґрунтується на принципах верховенства права, законності, об'єктивності, гуманізму, безоплатності надання правової допомоги, конфіденційності, компетентності у виконанні студентами-консультантами своїх обов'язків, уникнення конфлікту інтересів, домінантності інтересів клієнта, повного інформування відвідувачів про правила роботи юридичної клініки, практичної орієнтованості отриманих знань, доступності викладення правового матеріалу, орієнтації на формування конкретних умінь та навичок [14].

Можна констатувати, що оперування та актуалізація таких принципів в освітньому процесі позитивно впливає на формування високого рівня правової культури та правової свідомості майбутніх правників. Юридичну клініку можна розглядати як осередок, який сприяє формуванню правової свідомості та культури майбутнього юриста, становленню його як фахівця.

Крім того, студенти-консультанти в межах діяльності юридичної клініки займаються правопросвітньою та правовиховною діяльністю, а саме: проводять правопросвітницькі заходи, семінари-дискусії, тренінги для учнів загальноосвітніх шкіл, під час яких висвітлюють алгоритм дій щодо протидії насильству в закладах освіти, вдома, на вулиці та наголошують на правах, які має дитина; розробляють правороз'яснювальні та консу-

льтаційні матеріали для засобів масової інформації; поширюють буклети та листівки з різних правових питань.

Рівень культури майбутнього юриста залежить від рівня сформованої в нього професійної правової свідомості, правових цінностей та ідеалів, набутих у процесі навчання в закладі вищої освіти.

Юридичні клініки дозволяють студентам творчо реалізуватися, розкрити свій інтелектуальний потенціал; вони є ланкою між традиційним навчальним процесом і майбутньою практичною діяльністю.

Висновки. Отже, юридична клініка є особливим різновидом правової просвіти (для населення) та інноваційною формою правничої освіти (для здобувачів вищої освіти юридичних закладів вищої освіти). Для останніх юридична клініка – це можливість навчатися спілкуватися з клієнтом без перевантаження розмови юридичною термінологією, налагоджувати неформальне спілкування, мислити об'єктивно, без застосування стереотипів, уникати обіцянок та невинуватих гарантій, можливість підібрати норму права та кваліфікувати реальну ситуацію, а не штучну фабулу з підручника, сформувати вміння дослухатися до клієнта, визначати кінцеві цілі та способи їх досягнення.

Збільшення кількості активно функціонуючих юридичних клінік, виокремлення в усіх закладах вищої освіти юридичних клінік в окремий структурний підрозділ зі штатом, запровадження викладання обов'язкового курсу з юридичної клінічної освіти буде сприяти становленню майбутнього правника. Ми підтримуємо точку зору про те, що юридичні клініки повинні стати обов'язковим елементом освітньої професійної програми підготовки правників, як бакалаврів, так і магістрів.

Список використаних джерел

1. Комітет з питань освіти, науки та інновацій. 2020. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html.
2. Сенчак І. І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні. *Адвокат*. 2012. № 11(146). С. 40–46.
3. Савелова Ю. М. Поняття «юридичної клінічної освіти» в Україні. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=488%3A060313-06&catid=60%3A1-0313&Itemid=75&lang=ru.
4. Лоджук М. Т. Правове регулювання діяльності юридичних клінік в Україні: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2014. 24 с.
5. Лоджук М. Т. Юридичні клініки в Україні: освіта та правова допомога: монографія. Одеса: Фенікс, 2015. 328 с.
6. Галай А. О. Шляхи впровадження курсу юридичної клінічної освіти у навчальний процес вищих навчальних закладів України. *Право України*. 2009. № 1. С. 16–21.
7. Хрестоматія юридичної клінічної освіти: Збірка текстів для читання: навч. посібн. / авт.-укл. А. О. Галай. Київ: Асоціація юридичних клінік України, 2011. 418 с.
8. Галай А. О. Становлення юридичної клінічної освіти в Україні та у деяких інших країнах світу. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 39–48.
9. Галай А. О., Гречанюк С. К., Соболев Є. Ю. Street law від юридичних клінік як ефективна програма неформальної правничої освіти для підлітків. *Наука і освіта*. 2017. № 4. С. 20–28.
10. Практикум з юридичної клінічної діяльності: навч. посібн. / за заг. ред. д. ю. н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Літограф. 2017. 177 с.
11. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 16–17.
12. Положення про юридичну клініку «Істина» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: наказ ректора від 27.04.2017 № 295. Дніпро: Видавництво ДДУВС.
13. Звіт про діяльність Асоціації юридичних клінік України за жовтень 2019 року – лютий 2020 року. URL: <https://legalclinics.in.ua/zvit-pro-diyalnist-asotsiatsiyi-yurydychnyh-klirik-ukrayiny-zazhovten-2019-roku-lyutyj-2020-roku/>.
14. Стандарти діяльності юридичних клінік України: Всеукраїнський з'їзд Асоціації юридичних клінік України від 19 червня 2014 року, протокол № 2. URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnyh-klirik-ukrayiny/>.

Надійшла до редакції 07.08.2020

References

1. Komitet z pytan osvity, nauky ta innovatsii (2020). Proiekt Kontseptsii rozvytku yurydychnoi osvity [Committee on Education, Science and Innovation. Draft Concept for the Development of Legal Education]. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html [in Ukr.].
2. Senchak, I.I. (2012). Problemy zakonodavchoho vyznachennia statusu yurydychnykh klinik v Ukraini [Problems of legislative determination of the status of legal clinics in Ukraine]. *Advokat*. 11(146), 40-46 [in Ukr.].
3. Savelova, Yu.M. (2013). Poniattia «iurydychnoi klinichnoi osvity» v Ukraini [The concept of

«legal clinical education» in Ukraine]. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=488%3A060313-06&catid=60%3A1-0313&Itemid=75&lang=ru [in Ukr.].

4. Lodyuk, M.T. (2014). Pravove rehuliuвання diialnosti yurydychnykh klinik v Ukraini: zahalnoteoretychne doslidzhennia [Legal regulation of legal clinics in Ukraine: a general theoretical study]. Odesa [in Ukr.].

5. Lodyuk, M.T. (2015). Yurydychni kliniky v Ukraini: osvita ta pravova dopomoha [Legal clinics in Ukraine: education and legal aid]. Odesa: Feniks [in Ukr.].

6. Halai, A.O. (2009). Shliakhy vprovadzhenia kursu yurydychnoi klinichnoi osvity u navchalnyi protses vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Ways to introduce the course of legal clinical education in the educational process of higher educational institutions of Ukraine]. Pravo Ukrainy, 1, 16-21. [in Ukr.].

7. Halai, A.O. (2011). Khrestomatia yurydychnoi klinichnoi osvity: Zbirka tekstiv dlia chytannia [A textbook of legal clinical education: A collection of texts for reading]. Kyiv: Asotsiatsiia yurydychnykh klinik Ukrainy [in Ukr.].

8. Halai, A.O. (2014). Stanovlennia yurydychnoi klinichnoi osvity v Ukraini ta u deiaktykh inshykh krainakh svitu [Formation of legal clinical education in Ukraine and in some other countries of the world]. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, 4, 39-48 [in Ukr.].

9. Halai, A.O., Hrechaniuk, S.K., Sobol, Ye.Iu. (2017). Street law vid yurydychnykh klinik yak efektyvna prohrama neformalnoi pravnychoi osvity dlia pidlitkiv [Street law from legal clinics as an effective program of non-formal legal education for adolescents]. Nauka i osvita, 4, 20-28 [in Ukr.].

10. Nalyvaiko, L.R. (2017). Praktykum z yurydychnoi klinichnoi diialnosti [Workshop on legal clinical activities]. Dnipro: Litohraf [in Ukr.].

11. Ministry of Education and Science of Ukraine (2006). Typove polozhennia pro yurydychnu kliniku vyshchoho navchalnoho zakladu Ukrainy [Typical regulations on the legal clinic of a higher educational institution of Ukraine]. Yurydychnyi zhurnal, 9, 16-17. [in Ukr.].

12. Polozhennia pro yurydychnu kliniku «Istyna» DDUVS (2017). [Regulations on the legal clinic «Truth» DDUVS]. Dnipro: Vydavnytstvo DDUVS [in Ukr.].

13. Zvit pro diialnist Asotsiatsii yurydychnykh klinik Ukrainy za zhovten 2019 roku – liutyi 2020 roku (2020). [Report on the activities of the Association of Legal Clinics of Ukraine for October 2019 - February 2020]. URL: <https://legalclinics.in.ua/zvit-pro-diyalnist-asotsiatsiyi-yurydychnykh-klinik-ukrayiny-za-zhovten-2019-roku-lyutyj-2020-roku/> [in Ukr.].

14. Standarty diialnosti yurydychnykh klinik Ukrainy (2014). [Standards of activity of legal clinics of Ukraine]. Vseukrainskyi zizd Asotsiatsii yurydychnykh klinik Ukrainy. URL: <https://legalclinics.in.ua/standarty-diyalnosti-yurydychnykh-klinik-ukrayiny/> [in Ukr.].

SUMMARY

Olena O. Orlova. Legal Clinical Education as a Necessary Component of a Future Lawyer Formation. Legal clinical education as an innovative form of legal education is studied in the article. The analysis of the influence of the legal clinic on the formation of the legal consciousness and culture of the future lawyer, his formation as a specialist is carried out. The process of modernization of legal education in Ukraine, where the emphasis is on the practical training of future lawyers, and where clinical education plays a crucial role is considered.

It is substantiated that legal clinic is a necessary component in obtaining the profession of a lawyer; consolidation of theoretical knowledge and acquisition of practical skills by students, implementation of legal education activities, provision of free legal aid to people in need are grounded.

It is proved that the presence of legal clinics within the structure of higher education institutions, their activities and importance for improving the practical training of future lawyers indicates the indisputability of the necessity to study and research legal clinical education.

Emphasis is placed on the need to improve the system of future lawyers training. It is legal clinical education that is the best form of legal influence on a person, and is an integral part of the overall reform of higher education, which is being carried out today in Ukraine and aims to train lawyers with high level of competencies and legal awareness.

Legal clinics allow students to be creatively realized, to reveal their intellectual potential; and are a link between the traditional educational process and future practical activities.

Increase the number of legal clinics, separation of legal clinics into a separate structural unit with the staff in all higher education institutions, the introduction of teaching of a mandatory course in legal clinical education will contribute to the formation of a future lawyer.

Legal clinic is a special kind of legal education (for the population) and an innovative form of legal education (for the applicants for law schools).

Keywords: legal clinic, legal clinical education, legal education, legal awareness, legal culture.